

Gode feer og gavmilde fonde – da der kom varme på slottet

Af museumsdirektør Britta Andersen

Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum blev stiftet ved kongelig konfirmeret fundats den 29. januar 1930. Museet blev imidlertid først officielt åbnet for publikum godt og vel et halvt år senere; nemlig den 10. august 1930. Årsagen skal højst sandsynligt søges i to forhold; dels skulle der skaffes genstande, så herregården kunne indrettes som museum; dels var der ubeskriveligt koldt inden døre om vinteren, da hele hovedbygningen var uopvarmet. Huset var således i vinterhalvåret ikke det bedste udgangspunkt for en spændende museumsoplevelse for nye, uprøvede besøgende.

*Siden 1930, hvor museet blev grundlagt, har hovedbygningen på Gammel Estrup været underlagt tidernes skiften og vinterens kulde. Takket være gavmilde fonde og den lokale kommune er der nu kommet varme på herregården i vinterhalvåret.
Foto: Jens Jeppesen.*

Kolde vintre

Siden den spæde start i 1930 har museets bestyrelse, leder og øvrige ansatte – uanset om det har drejet sig om faguddannet personale eller personer uden andre forudsætninger end en medfødt interesse for herregårdskultur – været nødsaget til at drive et museum, som var underlagt årstidernes skiften og dermed vinterens kulde. Ligeledes har de mange besøgende, som har lagt vejen forbi herregården i årenes løb, været henvist til at knappe frakken og stramme halstørklædet, hvis de ville trodse elementernes rasen og besøge museet i vinterperioden. For der kan blive overraskende koldt inde i huset i vintermånederne. Indtil jul kan det endda gå, men når nytåret først er overstået, og det atter bliver hverdag, er der på forunderlig vis med ét slag blevet som en iskælder indenfor. Det er, som om kulden kommer krybende op langs paneler og vægge, så man langsomt, men sikkert, bliver drænet for varme. Der er efter al sandsynlighed koldere inde end ude, idet duggen har det med at lejre sig på ydersiden af vinduesruderne – ganske som på en snapseflaske, man netop har taget op af fryseren. De publikumsundersøgelser, der er gennemført i årenes løb, har da også

alle vist, at så godt som den eneste anke, de besøgende har haft, har været kulden. Lidt spøgefuldt har museets ansatte gennem årene leget med tanken om, hvad man kunne gøre i vinterhalvåret for at øge besøgstallet, og såvel en indendørs skøjtebane i *Riddersalen* som en udstilling med sneskulpturer i *Kaminsalen* har været blandt forslagene.

Gode feer og gavmilde fonde

Da alle museer i disse år lægger sig ekstra i selen for at øge formidlingen og dermed besøgstallet året rundt, har Gammel Estrup – Herregårdsmuseet naturligvis også afsøgt alle muligheder for at forbedre besøgstallet; og gerne om vinteren, hvor det er lavest. Da museet samtidig er regionens eneste helårsåbne herregård, har det ligget lige for at arbejde på at gøre Gammel Estrup til en toptunet helårsdestination og dermed arbejde målrettet på at øge besøgstallet i vinterhalvåret.

Første skridt på vejen mod at skaffe flere gæster i vinterhalvåret har været at skabe bedre vilkår – altså mere varme – for de besøgende om vinteren. Og derfor har museet gennem en årrække puslet med ideen om at varme hovedbygningen op. Imidlertid ville et sådant projekt betyde såvel en anseelig anlægs-sum som en vedvarende og uoverskuelig forhøjelse af varmeudgifterne, hvorfor det hidtil er blevet ved ønsketænkningen.

Heldigvis findes der stadig gode feer, mirakler og gavmilde fonde. I forbindelse med jubilæet i 2005 skænkede C.A.C. Fonden museet en gave på 1 mio. kr. til opvarmning og sikring af udstillingsarealerne.

På baggrund af denne donation indledte museet derfor en undersøgelse af husets klimaforhold. Det var Nationalmuseets ekspert på området, Poul Klentz Larsen, der kom til at stå for opgaven. Klentz Larsen var en „gammel“ kending i huset, hvor han tidligere – i forbindelse med renovering af syd- og vestfløjen i 2000 og 2001 – havde lavet en undersøgelse af indeklimaet i *Renæssancesalen*. På baggrund af disse erfaringer tog Klentz Larsen fat på opgaven i januar 2005. Han undersøgte blandt andet husets fugtniveau, varmetab og opvarmningsmuligheder og udarbejdede på baggrund heraf en rapport, som kom til at danne udgangspunkt for det videre arbejde med projektet. Klentz Larsens anbefalinger var at styre efter en indendørstemperatur, der aldrig kom under frysepunktet, men lå 5-7 grader højere og som samtidig tilgodeså den ideelle luftfugtighed. På den måde ville man kunne forbedre komforten for såvel de besøgende som de ansatte uden at ødelægge eller ændre væsentligt på husets og genstandenes bevaringstilstand. Man ville oven i købet kunne forbedre stedets bevaringsforhold, fordi man med et sådant system kunne styre uden om de største temperatur- og fugtsvingninger. Det er nemlig sådan, at huset i de ældste dele er bygget med meget tykke mure af forsvarsmæssige hensyn. Visse steder når murtykkelsen op på to-tre meter, mens den andre steder holder sig på en meter. Sædvanligvis sikrer dette, at alle temperaturskift sker langsomt og over meget lang tid, hvor såvel træværk med bemaling som genstande med finér og intarsia får tid til at omstille sig til det ændrede klima. Imidlertid vil der i løbet af

en dansk gennemsnitsvinter uvægerligt ske flere bratte og markante vejrskift, som på trods af de tykke mure betyder, at genstandene alligevel ikke får den fornødne tid til at omstille sig, hvorfor fugt og kulde kan nå at belaste bevaringstilstanden. Etableringen af et kontrolleret varme- og fugtstyringssystem, ville med andre ord være gavnligt for de besøgende i særdeleshed, men også for genstandene og huset i almindelighed.

Opgaven

Det rådgivende ingeniørfirma Henry Berthelsen A/S fra Århus påtog sig opgaven med at udarbejde et koncept for husets opvarmning og en optimering af museets sikringssystem. Første skridt på vejen mod højere temperaturer indenfor var at mindske træk og varmetab i huset generelt. Alle vinduer skulle – hvis de da ikke var det i forvejen – forsynes med forsatsruder.

Opvarmningen af udstillingsarealet har betydet, at det nu er muligt at optimere formidlingsindsatsen i vinterhalvåret. Her er der dækket op til middag i Store Kabinet i forbindelse med et af museets arrangementer. Foto: David Slater, Gammel Estrup.

Endvidere skulle etageadskillelsen mellem anden sals loft og gulvet i tagetagen fyldes med isoleringsmateriale, hvilket let kunne vise sig at blive ret omfattende, da der kan være helt op til 80-90 centimeter mellem stuk og loftsbrædder. Først herefter kunne man begynde at se nærmere på selve opvarmningen. Da hovedbygningen er en fredet bygning, var det hensigten at finde en løsning, som hverken kom til at skæmme huset eller ville ødelægge det oprindelige præg fra beboet tid, som huset stadig har. Resultatet blev at anvende eldrevne olie radiatorer, som kunne stilles op i huset på valgfri steder, som let kunne flyttes, og som kunne fjernes helt i sommerperioden.

Optimering af sikringsstandarder bestod i at forsyne huset med et overvågningssystem, hvor såvel de udendørs adgangsveje som rummene indendørs kunne kontrolleres fra butikken, hvor der altid er personale til stede i åbningstiden. Fordelen ved de små kameraer ville endvidere være, at de optager alle aktiviteter på bånd, hvorfor man efterfølgende kan spole tilbage og se, hvad der er sket i rummet både i åbningstiden og efter lukketid og endvidere få en billedgengivelse af, hvem der har været i huset.

Næste skridt på vejen var at indhente håndværkertilbud. Tilbuddene afslørede imidlertid, at en realisering af projektet ville beløbe sig til mere end det dobbelt af, hvad C.A.C. Fonden havde bevilget. Nærmere bestemt 2.2 mio. kr. Dette beløb var alene til etableringsfasen og til at dække anlægsudgifterne. Selve driften af varme anlægget var endnu end ikke beregnet.

Tredje fase kom derfor til at bestå i dels at skaffe de resterende midler på 1.2 mio. kr. til projektets gennemførelse, dels at indhente de fornødne tilladelser hos Kulturarvsstyrelsen, som har tilsynet med den fredede bygning.

Sikring af historiske interiører kan være en udfordring, der stiller krav til det tekniske udstyr – ikke mindst størrelsen af samme. I Svendegangen har vi placeret det lille overvågningskamera i et hjørne, hvor det ikke umiddelbart falder i øjnene. Foto: David Slater, Gammel Estrup.

Museets fundraiser, bestyrelsesformand Peter Jensen, fik skaffet de eftertragtede midler fra nogle af de private fonde, som støtter bevaringen af Danmarks kulturarv. Augustinus Fonden, William Demant og Hustru Ida Emilies Fond, Tryg Fonden og Tuborgfondet har således alle bidraget til, at det har været muligt at realisere projektet.

Udfordringerne

Da vi først fik taget hul på projektet, opstod der naturligvis løbende udfordringer af den ene eller anden karakter. En af dem var at få placeret såvel ledningsnettet som selve radiatorerne så diskret og så praktisk som muligt. For overhovedet at få strøm nok til at drive systemet måtte hele det eksisterende elsystem renoveres helt fra bunden, og der måtte etableres et større og mere ydedygtigt elsystem, som kunne trække både varmemeforbruget og driften af overvågningskameraerne. Alle ledninger blev trukket i eksisterende skorstensrør og var dermed ude af syne. Dernæst blev radiatorerne placeret, hvor de ville komme til at fordele varmen optimalt.

En anden udfordring bestod i at få overvågningsudstyret passet ind i de historiske interiører og i museets nyrenoverede butik. Både computeren og skærmen skulle kunne overvåges af personalet, men samtidig være mindre iøjnefaldende for publikum. Efter flere forsøg blev det besluttet at placere skærmen bag indgangsdøren – her kan den let overskues af personalet, uden at det er det første, man som besøgende får øje på, når man træder ind i bygningen. Computeren fik vi fremstillet et specielt skab til, så den ikke fremstår som

et centralt og stilbrydende element i det øvrige interiør. Endelig ligger der mange overvejelser og kompromisser bag opsætningen af hvert eneste kamera. Det er klart, at et topmoderne overvågningskamera ikke just pynter på et historisk interiør i udstillingsområdet. På den anden side, må vi – i lyset af de seneste ti års museumstyverier – erkende, at det er nødvendigt at optimere sikkerheden på de danske museer. Set i dette perspektiv er den valgte løsning både funktionel og æstetisk forsvarlig.

En udfordring af en lidt anden karakter var at finde en løsning på opsætning af udendørskameraer, som Kulturarvsstyrelsens fredningsfolk kunne acceptere. Dybest set har embedsmændene og museet en sammenfaldende interesse i, at Gammel Estrup fremstår så original og helstøbt som muligt. Enhver moderne tilføjelse er med til at svække denne fremtoning. Museet bestræber sig dagligt på at leve op til publikums krav og forventninger, myndighedernes betingelser, de ansattes tarv, de professionelle teknikeres råd og vejledning og museumskollegers faglige synspunkter. Det kan nogle gange føles som at balancere på en knivsæg, da kravene ikke altid er identiske. På den anden side er det uhyre vigtigt, at man tænker sig godt om og tager alle muligheder i betragtning for at finde den optimale løsning. I det konkrete tilfælde med opsætning af et kamera udvendigt på hovedbygningen på Gammel Estrup faldt valget først på at opsætte kameraet på ydersiden af portfremspringet, lidt tilbagetrukket fra facaden. Imidlertid fordrer den udendørs placering året rundt i al slags vejr, at kameraet forsynes med et meget stort og lidet klædeligt kamerahus, hvilket

naturligvis gør det mere iøjnefaldende. Det var oplagt, at denne løsning ikke ligefrem vakte jubel hos Kulturarvsstyrelsen. Næste forsøg var at opsætte kameraet – uden hus – inde i lodskakten til tårnuret, tage en enkelt sten ud af facaden og lade kameraet filme ud gennem det hul, stenen efterlod. Denne løsning skabte fantastiske overvågningsbilleder, men blev ikke godkendt af Kulturarvsstyrelsen. Kompromisset blev at opsætte kameraet indendørs i et af vinduerne umiddelbart over porten. Når kameraet placeres øverst i vinduet, kan det skjules for de besøgende og samtidig overvåge indgangen til bygningen med et acceptabelt resultat til følge.

Den største udfordring i hele projektet har naturligvis været at få driftsøkonomien sikret. På trods af at der ingen steder i udstillingsarealet opereres med en temperatur i nærheden af 20 grader, men tværtimod med en komfort- og bevaringstemperatur, der nøje følger udendørstemperaturen med fem til syv graders forøgelse og aldrig når over 12 grader, viste en første, forsigtig beregning, at det ville beløbe sig til mellem 250.000 og 600.000 kr. at varme huset op i vinterhalvåret. Vi taler om et areal på hen ved 2.000 kvadratmeter med mange og store vinduesåbninger og særdeles højt til loftet. Alligevel fik dette tal alle på museet til at ryste på hånden, og der blev derfor straks taget kontakt til det lokale elselskabs energirådgivere. Carsten Nielsen fra Elro viste sig at være en dygtig og fremsynet rådgiver med flair for forhandling og alternative løsninger. Han har fulgt hele processen nøje, igangsat en overvågning af forbruget via et såkaldt

pulsudtag, som melder alle udsving direkte til Elro via digitale signaler, så der kan gribes ind øjeblikkeligt. Endelig har Carsten Nielsen lavet nye beregninger af forbruget, som – hvis hans øvrige råd følges nøje – kan reducere forbruget til mellem 150.000 og 350.000 kr. årligt.

De moderne eldrevne olieradiatorer giver sig ikke ud for andet end det, de er: moderne udstyr. Da der ikke er gjort varige indgreb i huset i forbindelse med deres opsætning, kan de fjernes om sommeren, hvor de ikke længere er nødvendige. Foto: David Slater, Gammel Estrup.

Helårsturisme

Museet har naturligvis ikke ligget på den lade side med at afsøge markedet for finansieringsmuligheder. Samtidig med etableringen af projektet blev Norddjurs Kommune sammen med fire andre kommuner i Danmark erklæret for områder, hvor der skulle sættes intensivt på helårsturisme. Det er Visit-Danmark, som står bag initiativet, som vil søge at styrke helårsturismen i nogle af udkantsområderne, heriblandt altså også i Norddjurs Kommune. På denne baggrund ansøgte museet kommunen om del i projektet og har for året 2008 fået tilsagn om 100.000 kr. til at styrke en øget satsning på turister og besøgende i vinterhalvåret. Endvidere har museet i 2007 også arbejdet målrettet på at etablere partnerskaber med det private erhvervsliv, ligesom museet kontinuerligt bestræber sig på at etablere forpligtende samarbejder med private sponsorer og fonde. Udfaldet af disse initiativer skal sammen med et øget besøgstal finansiere anlæggets daglige drift.

Nogle af de tiltag, som museet har iværksat i vinterhalvåret for at skabe mere opmærksomhed og flere besøgende, er ekstraordinære omvisninger i januar, februar og marts. Omvisningerne foregår i tussmørke – altså efter ordinær lukketid kl. 15 – i stearinlysens skær. Emnet for disse omvisninger er naturligvis en dramatisering af de mange sagnhistorier, der knytter sig til Gammel Estrup. De besøgende får dermed chancen for at besøge museet på et anderledes tidspunkt, og at opleve et mørklagt hus, som lettere taler til fantasien, når der ikke længere kastes lys over de

elementer, som kan bestyrke en i, at vi fortsat befinder os i det 21. århundrede. Et sådant initiativ har ikke tidligere været muligt, da det simpelthen har været for koldt til at lave omvisninger i vinterhalvåret – ingen har kunnet holde til at stå stille inde i interiørene, når temperaturen nærmede sig frysepunktet, og fugtigheden måske oven i købet var lidt forhøjet.

De kommende vintre skal vise, hvad det helt nøjagtigt vil koste at varme herregården op – for alverdens beregninger kan ikke erstatte virkeligheden og dermed en hel sæsons konkrete elforbrug. En uhyre væsentlig detalje ved hele projektet er imidlertid at sikre og stabilisere bygningens og genstandenes fortsatte bevaringstilstand. Derfor følges projektets udvikling meget nøje; enhver ændring og ethvert udsving i temperatur, fugt og forbrug registreres, så det er muligt at gribe ind straks, hvis der – stik mod alle beregninger og forventninger – skulle vise sig at opstå situationer med uheldige indvirkninger på huset eller møblernes tilstand. Desuden skal forløbet naturligvis dokumenteres til gavn for andre herregårde eller museer med „naturligt“ klima – som for eksempel på Frilandsmuseet eller i Den Fynske Landsby. Forhåbentlig kan erfaringerne fra dette projekt også blive til glæde og gavn for andre historiske huse.